

АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ Й ЕКОНОМІКИ

Г. Б. Погріщук, кандидат економічних наук, доцент
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

У роботі розглянуто питання взаємозв'язку раціонального природокористування й економіки на засадах індикативного методу управління природокористуванням; обґрунтовано доцільність впровадження системи еколого-економічного обліку й оцінки екологічних факторів, а також врахування ресурсних обмежень при здійсненні проектного та інвестиційного аналізу.

Ключові слова: агроекологічний розвиток, раціональне природокористування, економіка.

Постановка проблеми. Сьогодні зростання економіки пов'язане із підвищенням рівня забрудненості і деградації навколишнього природного середовища, зміною клімату, нераціональним вичерпанням природних ресурсів, порушенням балансу біосфери, що в результаті призводить до погіршення здоров'я населення і накладає обмеження щодо можливості подальшого розвитку. Таким чином, розв'язання вкрай важливої проблеми із підвищення добробуту населення не сприяє зростанню якості життя до необхідного рівня. Все вище перелічене і визначає сутність модернізації через забезпечення технологічного прогресу у сприянні економічному розвитку і підтримці сприятливого навколишнього природного середовища необхідного для забезпечення економічного зростання та екологічної безпеки, що стає визначальним базисом його зростання і покращення добробуту людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам раціоналізації природокористування присвятили праці: В. Борисова, М. Гладій, Б. Данилишин, М. Калінчик, О. Карасьов, Л. Кушнір, П. Коренюк, В. Нагірна, Н. Макарова, І. Савчук, Т. Сокольська, А. Степаненко, Н. Тарасова, О. Ульяновченко, М. Хвесик та ін. Так, у роботах науковці приділяють значну увагу питанням формування та реалізації дієвих механізмів

вирішення екологічних проблем й пошуку шляхів фінансування природоохоронних заходів. Поряд з тим, система агроекологічного розвитку потребує додаткового дослідження, зокрема в сфері раціоналізації природокористування та пошуку дієвих механізмів удосконалення системи взаємозв'язку окремих її складових.

Метою роботи є обґрунтування системи раціоналізації природокористування як напряму агроекологічного розвитку; розробка заходів щодо підвищення ефективності еколого-економічного обліку та індикативного планування.

Теоретико-методологічною базою дослідження є системно-комплексний підхід до опрацювання питань агроекологічного розвитку. Для вирішення завдань дослідження використано системний аналіз і синтез теоретичного і практичного матеріалів, індикативний метод, порівняння та узагальнення, експертний, статистичний й монографічний методи.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі освоєння природно-ресурсного потенціалу в Україні парадигмою ресурсокористування є ресурсозбереження, як прогресивний напрям використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів через докорінне поліпшення організації та техніко-технологічної підготовки виробництва [1, с. 342].

Дослідження показали, що у ряді регіонів України антропогенне навантаження на природу наближається до граничної межі її екологічної стійкості. Поріг системної адаптації, яка допомагає системі (в даному випадку - суспільству) демпфірувати відхилення від допустимих параметрів життя і зберігати при цьому сні й якісний зміст, очевидно, пройдено у ХХ ст. Спостерігаються ознаки екологічної кризи, яка являє собою такий стан взаємовідносин між суспільством природою, що характеризується невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин екологічним можливостям біосфери, а також значними структурними змінами й у навколишньому природному середовищі [2, с. 74].

Україна володіє потужним природно-ресурсним потенціалом. Проте, недосконалі технології землеробства, екстенсив-

ний характер сільськогосподарського виробництва, недбале ставлення до земельних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні суб'єктів економічної діяльності за відсутності замкнутого циклу використання, призводять до суттєвого погіршення якості земельних ресурсів та посилення проблем техногенного характеру.

Щороку в Україні відбувається утворення більше однієї тисячі гектарів порушених земель, що втратили свою господарську та екологічну цінність через порушення ґрунтового покриву внаслідок виробничої діяльності людини або дії природних чинників.

Водні ресурси України є доволі обмеженими. Проте їх використання є неефективним та нераціональним. Протягом 20-го сторіччя з метою збільшення господарського використання води відбулося масштабне зарегулювання ріки Дніпро та інших рік, що обумовило техногенні порушення 70-80% руслового стоку та підпір ґрунтових вод і регіональне підтоплення земель. Незважаючи на істотне скорочення обсягів водокористування (у порівнянні з 1990 роком майже вдвічі) та відповідне зменшення техногенного навантаження на водні об'єкти, екологічний стан поверхневих і підземних джерел водопостачання не покращується [3].

Замість сталого розвитку всіх складових аграрної сфери відбувається майже одновекторна спрямованість на реалізацію інтересів капіталу, з метою одержання «ефекту масштабу», деформацію структури сільськогосподарського виробництва внаслідок скорочення тваринництва, скорочення працівників, монокультуризацію тощо. Щодо екологічної ситуації, характерним є катастрофічний стан ґрунтів (еродована майже третина орних земель), виснаження земельних ресурсів нішніми орендарями. Порушуючи вимоги плодозміни, раціональної структури посівів, вони з року в рік вирощують найприбутковіші культури - пшеницю, ячмінь, соняшник і ріпак, кукурудзу. Унаслідок незбалансованого внесення поживних речовин із мінеральними та органічними добривами, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, високої розораності угідь вміст гумусу в ґрунтах порівняно з 1990 роком знизився до 0,2% [4, с. 27].

Отже, на сьогодні державне регулювання має включати не тільки економічну й соціальну, а і екологічну складову. З цією метою Україні потрібна національна стратегія розвитку агро-сфери та виважений план дій і забезпечення їх впровадження на засадах агроекологічної сталості.

Необхідно принципово змінювати економічний курс української держави щодо політики використання природних ресурсів, терміново переорієнтовувати вітчизняне суспільство і його економічну систему на шлях продуманого і послідовного їх використання з усіма необхідними для цього елементами сучасного господарського механізму: організацією наукового прогнозування, налагодженням стратегічного планування та ресурсозабезпечення на рівні секторів і галузей економіки та в розрізі регіонів країни [5].

Як будь-яка складна форма діяльності раціональне природокористування неможливе без достовірної інформації про природні ресурси та стан навколишнього середовища. Тільки в цьому випадку можна прогнозувати несприятливі зміни щодо природокористування. Для цього необхідна реалізація таких заходів, як :

- розвиток єдиної державної системи екологічного моніторингу на всій території країни, включаючи моніторинг біотичних і абіотичних компонентів природного середовища та вдосконалення системи обліку та контролю ядерних матеріалів, радіоактивних речовин і відходів, включаючи безкоштовний доступ громадян до інформації у сфері екології, життєво важливої для їх безпеки;

- вдосконалення нормативної бази, яка регламентує взаємодію органів виконавчої влади, що здійснюють державний екологічний моніторинг;

- створення методології екологічного моніторингу, а також технічне та матеріальне забезпечення діяльності системи екологічного моніторингу й забезпечення достовірності та порівняності отриманих даних по окремих галузях економіки і регіонах країни;

- виявлення і позначення на місцевості всіх територій, що зазнали хімічного забруднення в масштабах, які становлять небезпеку для навколишнього середовища і населення;

- інвентаризація екологічно небезпечних виробництв, споруд та поховань відходів; оцінка ризику виникнення надзвичайних екологічних ситуацій та шляхів їх запобігання;
- інвентаризація території для виявлення та спеціальної охорони земель, придатних для виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, водних об'єктів із стратегічними запасами питної води, природних комплексів, що виконують особливо важливі середовище-утворювальні функції і мають особливе рекреаційно-оздоровче значення;
- формування системи державних кадастрів природних ресурсів, особливо охоронюваних природних територій та територій традиційного природокористування;
- забезпечення відкритості інформації про стан навколишнього середовища і можливих екологічних загроз;
- інформаційне забезпечення обліку результатів державної екологічної експертизи всіх проектів, програм і об'єктів, що підлягають обов'язковій екологічній експертизі [6].

На рівні адміністративно-територіальних об'єднань слід запровадити систему еколого-економічного обліку, метою якої було б врахування та включення екологічних факторів у виробничі процеси. Оцінка і облік екологічних факторів, а також врахування ресурсних обмежень необхідні в проектному та інвестиційному аналізі на підприємствах, при стратегічному плануванні розвитку територій, обґрунтуванні пріоритетних напрямів розвитку національної макроекономіки та економіки на рівні регіону. Для подібних цілей використовується сукупність спеціальних методів, які є невід'ємною частиною екологічно орієнтованого маркетингу, фахівців з обліку екологічних факторів і ресурсних обмежень в проектному та інвестиційному аналізі, при обґрунтуванні «зелених» бізнес-планів підприємств, розробленні та реалізації стратегічних планів і цільових програм охорони довкілля, обґрунтуванні конкретних інструментів і методів управління природокористуванням. Індикативний метод передбачає оцінку події для прогнозу розвитку ситуації, що склалася, і розробки можливих шляхів її вирішення.

Виділяють два підходи до побудови індексів та індикаторів [7]:

1. Побудова системи індикаторів, за допомогою яких можна судити про окремі аспекти розвитку: екологічних, соціальних, економічних та ін.

2. Побудова інтегральних, агрегованих індексів, за допомогою яких можна комплексно судити про розвиток країни (або регіону). Основні труднощі при агрегуванні інформації в індекси полягає у визначенні вихідних показників без втрати їх значущості. Зазвичай агреговані показники поділяються на такі групи:

- соціально-економічні;
- еколого-економічні;
- соціально-екологічні;
- еколого-соціо-економічні.

Широке визнання в світі отримала система еко-індикаторів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Вони поділяються на кілька типів [8]:

1) система екологічних показників для оцінки ефективності діяльності в галузі охорони навколишнього середовища;

2) кілька наборів галузевих показників для забезпечення інтеграції природоохоронних питань в галузеву політику;

3) система показників, що виводяться з природоохоронної звітності – для забезпечення як включення природоохоронних питань в галузеву політику, так і для забезпечення стійкості управління та використання природних ресурсів.

Система індикаторів ОЕСР пояснює взаємозв'язок між економікою і захистом навколишнього середовища, виявляє економіко-екологічні та соціально-екологічні взаємозв'язки.

Еколого-економічний облік зачіпає питання включення в національне багатство поряд з капіталом, виробленим людською працею, природного капіталу, а також дає можливість оцінити екологічні витрати (виснаження і вплив на якість природних ресурсів) [9].

Агроекологічний розвиток потребує розробки і реалізації проектів, програм й заходів, що мають на меті природоохоронну спрямованість й визначають екологічні наслідки проектних рішень та передбачають відповідальність за завдання шкоди навколишньому природному середовищу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. При здійсненні структурних зрушень у розвитку аграрного виробництва, його переході на інноваційний тип розвитку відбувається пошук ефективних методів та засобів реалізації поставлених завдань щодо якнайповнішого задоволення суспільних потреб. Такі зміни мають відбуватися з урахуванням фактора екологічної безпеки й переорієнтації економічної системи на шлях продуманого і послідовного використання природних ресурсів. Оскільки раціональне природокористування, як система діяльності, покликана забезпечити найбільш ефективний режим відтворення й економічної експлуатації природних ресурсів через перспективні шляхи та форми екологізації господарської діяльності. Екологічно обґрунтоване використання природних ресурсів взаємопов'язане з усіма сферами діяльності людини, зокрема визначає орієнтири трансформації процесів відтворення, де раціональне природокористування є визначальною передумовою. Тому, у найближчій перспективі слід запровадити систему еколого-економічного обліку, метою якої було б врахування та включення екологічних факторів у проектному та інвестиційному аналізі на підприємствах, при стратегічному плануванні розвитку територій та обґрунтуванні пріоритетних напрямів розвитку економіки загалом.

В умовах складної екологічної ситуації у державі, пов'язаної з нераціональним використанням природних ресурсів, екологічну політику України доцільно спрямовувати на збереження і розвиток природоохоронної бази, запровадження у практику нових економічних інструментів для вирішення економічних протиріч й екологічно безпечного управління виробництвом.

Список використаних джерел:

1. Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України : навч. посібник / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа : [за наук. ред. Л. Г. Чернюк]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 728 с.
2. Хвесик М. А. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи подолання / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко // Економіка України. – 2014. – №1 (626). – С. 74–87.
3. Яценко Л. Д. Обґрунтування індикаторів стану екологічної безпеки / Л. Д. Яценко, І.С. Іванюта // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №1(26). – С. 134–138.
4. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / Вернадский В. И. ; отв. ред. А. Л. Яншин. – М. : Наука, 1991. – 271 с.

5. Сокольська Т. В. Економічні основи екологізації сільськогосподарського розвитку / Т. В. Сокольська // Стратегічні пріоритети економічного розвитку агросфери : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 6 листопада 2014 р. – Біла Церква, 2014. – С. 26-27.
6. Кушнір Л. Л. Відтворення природних ресурсів України як індикатор ефективності функціонування її господарського механізму / Л. Л. Кушнір : Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : монографія ; Під ред. д-ра екон. наук, професора Кнзима М. О., д-ра екон. наук, професора Тищенко О. М. – Х. : ІНЖЕК, 2013. – 344 с.
7. Шабанов В. В. Введение в рациональное природоиспользование [Электронный ресурс] / В. В. Шабанов. – Режим доступа : <http://www.msuee.ru/html2/books/vvedenie/stranicy/4.htm>
8. Environmental Performance of Agriculture in OECD Countries since 1990: Full list of Agri-Environmental Indicators. (2010), [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.oecd.org/tad/sustainableagriculture/agri-invironmental.htm>.
9. Фролов В. И. Методические подходы к разработке показателей устойчивого развития сельских территорий [Электронный ресурс] / В. И. Фролов, Е. О. Агафонова. – Режим доступа : <http://lib.usue.ru/resource/free/12/.pdf>.
10. Тарасова Н. П. Индексы и индикаторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / Н. П. Тарасова, Е. Б. Кручина. – Режим доступа : <http://www.ustoichivo.ru/i/docs/18/tarasova.pdf>

Г. Б. Погрищук. Агроэкологическое развитие: проблемы взаимосвязи рационального природопользования и экономики

В работе рассмотрены вопросы взаимосвязи рационального природопользования и экономики на основе индикативного метода управления природопользованием; обоснована целесообразность внедрения системы эколого-экономического учета и оценки экологических факторов, а также учета ресурсных ограничений при осуществлении проектного и инвестиционного анализа.

Ключевые слова: агроэкологический развитие, рациональное природопользование, экономика.

G. Pohrischuk. Agroecological development: related problems of rational nature usage and economy

The relationship between rational nature and economy on the basis of indicative method of wildlife management is considered. The introduction of environmental and economic accounting and assessment of environmental factors as well as consideration of resource constraints in the implementation of the project and investment analysis are grounded.

Keywords: agro-ecological development, environmental management and economics